

صلى الله عليه وسلم

جامعة المصطفى العالمية

مدرسه عالی امام خمینی

پایان نامه کارشناسی ارشد

گروه ادیان و مذاهب

عنوان:

بهره ها در بستر تاریخ و اندیشه

(جماعتی از شیعیان اسماعیلیه طیبیه هند)

استاد راهنما:

دکتر قاسم جوادی (دام عزه)

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین آقای مهدی فرمانیان (دام عزه)

دانش پژوه:

کمیل راجانی

مرداد ماه ۱۳۸۷

✓ جامعة المصطفى العالمية مسئول عقایدی که نویسنده در

این پایان نامه اظهار کرده نمی باشد.

✓ هر نوع استفاده از این اثر با ذکر منبع بلامانع می باشد.

تقدیم:

این اثر را به موسی بن جعفر الکاظم (ع) تقدیم می‌کنم؛ هفتمین امام از سلسله ائمه دوازدهگانه (ع) و جانشین راستین جعفر بن محمد الصادق. (ع)

تشکر و قدر دانی:

همچنانکه در حدیث آمده: « من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»، و وظیفه اقتضا میکند از هر آن که در انجام این تحقیق یاری رسانده تشکر می نمایم، خصوصا از دو استاد برجسته: جناب آقای دکتر قاسم جوادی و حجت الاسلام و المسلمین آقای مهدی فرمانیان، که نه فقط راهنمای من در این تحقیق بودند بلکه نظراتشان در طول دوره تحصیلات کارشناسی ارشد همواره در بسیاری از مباحث اسلامی راهگشا بود.

فهرست مطالب:

فصل اول: اسماعیلیان نخستین

- ۲..... نخستین شکاف میان مسلمین:
- ۲..... بررسی واژه تشیع
- ۴..... سیر تکون نهضت تشیع:
- ۵..... شکاف میان شیعیان و ظهور فرق تشیع
- ۵..... کیسانیه
- ۷..... زیدیه
- ۷..... فرقه های در زمان امام صادق (ع)
- ۸..... اسماعیلیه
- ۱۰..... تاریخ اسماعیلیه
- ۱۰..... بستر پیدایش اسماعیلیه
- ۱۱..... زندگی نامه اسماعیل بن جعفر:
- ۱۲..... امامت اسماعیل
- ۱۳..... وفات اسماعیل:
- ۱۳..... ادوار تاریخ اسماعیلیه
- ۱۴..... اسماعیلیه نخستین (۱۴۸هـ)
- ۱۵..... تاریخچه اسماعیلیه
- ۱۶..... دوره ستر امامان اسماعیلی (۱۴۵ هـ تا ۲۹۷ هـ)
- ۱۹..... اسماعیلیان قرامطه (۲۶۰ هـ - ۴۵۰ هـ)
- ۲۲..... اسماعیلیان دولت فاطمی (۲۹۷ هـ تا ۵۶۷ هـ)
- ۲۵..... صلیحیون در یمن:

فصل دوم: تاریخ بهره ها (اسماعیلیان مستعلویه - طیبیه هند)

- ۳۱..... ورود اسماعیلیان به هند
- ۳۷..... بهره ها و یمن

۳۸	تحوالات در یمن
۴۰	بهره ها در زمان داعیان یمنی
۴۱	نخستین شکاف میان بهره ها : بهره های جعفری
۴۳	دستگاه داعی مطلق به هند منتقل می شود
۴۳	چرا هند به عنوان مرکز دعوت انتخاب شد؟
۴۴	بهره های طیبی آزادی یافتند
۴۵	شکاف دیگری در میان بهره های طیبی : بهره های سلیمانی
۴۹	شکاف دیگری در میان بهره های داوودی : بهره های علوی
۵۲	شکاف میان بهره های علوی : بهره های ناگوشیه
۵۲	ادامه بحث بهره های داوودی
۵۳	شکاف دیگر میان بهره های داوودی : بهره های هجومیه
۵۳	شکاف دیگر در میان بهره های داوودی : بهره های هبتیه
۵۴	ادامه سلسله داعیان مطلق بهره های داوودی
۵۴	بهره های داوودی بدون داعی منصوص
۵۵	شکاف دیگری میان بهره های داوودی : بهره های اتباع ملک
۵۶	شکاف میان فرقه مهدی باغ والا یا اتباع ملک
۶۲	سلسله داعیان مطلق بهره های داوودی
۶۲	بهره های اهل سنت
۶۳	بهره های شیعه دوازده امامی
۶۵	اصلاح طلب ها در میان بهره های داوودی
۶۸	نامه سرگشاده به سیدنا صاحب

فصل سوم: میراث علمی بهره ها

۷۷	بخش نخست : چهره های برجسته و بزرگان علمی
۷۸	۱- قاضی نعمان
۷۹	آثار وی به ترتیب موضوعات:

- ۱- کتابهای فقهی ۷۹
- ۲- کتابهای اخبار (تاریخ) ۷۹
- ۳- کتابهای حقائق (تأویل) ۸۰
- ۴- کتابهای در ردّ مخالفین ۸۰
- ۵- کتابهای اعتقادی ۸۰
- ۶- کتابهای وعظ و تاریخ ۸۰
- آثار مفقود قاضی نعمان: ۸۱
- ۲- ابراهیم بن حسین حامدی، دومین داعی مطلق (۵۵۲هـ ق- ۵۵۷هـ ق) ۸۲
- ۳- حاتم ابن ابراهیم الحامدی ، سومین داعی مطلق (مت ۵۹۶ هـ ق) ۸۳
- ۴- علی بن محمد بن جعفر بن ابراهیم بن ولید ، پنجمین داعی مطلق ۸۳
- ۵- علی بن حسین بن حنظله الوادعی ششمین داعی مطلق (۶۲۶ هـ . ق) ۸۵
- ۶- ادريس عماد الدين قرشي ، نوزدهمین داعی مطلق (۸۷۲ هـ . ق) ۸۵
- چهره های برجسته معاصر بهره ها ۸۷
- الف (داعیان مطلق معاصر ۸۷
۱. سیدنا طاهر سیف الدین : ۸۷
۲. سید محمد برهان الدین : ۹۰
- ب) اندیشمندان اسماعیلی طیبی بهره های معاصر (غیر دعاة) ۹۴
- ۱- زاهد علی (۱۸۸۸ م تا ۱۹۵۸ م) ۹۴
- ۲- حسین الهمدانی (۱۹۰۱ م تا ۱۹۶۲ م) ۹۵
- ۳- آصف علی اصغر فیضی (۱۸۹۹ م تا ۱۹۸۱ م) ۹۶
- ۴- اصغر علی انجینیر(معاصر) ۹۶
- بخش دوم: حوزه های علمیه ، مدارس دینی و کتابخانه ها ۹۷
- الف) حوزه های علمیه ۹۷
- برنامه آموزشی الجامعة السیفیه : ۱۰۰
- ساختار کلی الجامعة السیفیه ۱۰۱
- مسجد فاطمی : ۱۰۳
- قبه مبارکه : ۱۰۴
- مکتبة الجامعة : ۱۰۴
- معهد الزهراء : ۱۰۵

- ۱۰۵.....: مساکن محمدیه و ربوات جبله
- ۱۰۵.....: ایوان الجامعه
- ۱۰۵.....: خیمات الرياضیه (ورزشگاه)
- ۱۰۶.....: مواعید (آشپزخانه و غذاها)
- ۱۰۶.....: مختبر العلمی (آزمایشگاه)
- ۱۰۷.....: الجامعة السیفیه کراچی
- ۱۰۸.....: (ب)مدارس دینی
- ۱۱۰.....: (ج)کتابخانه ها
- ۱۱۱.....: عناوین موضوعات درس و کتابهای مهم این موضوعات
- ۱۱۱.....: ادبیات
- ۱۱۱.....: کتابهای ادبی
- ۱۱۱.....: دیوان
- ۱۱۱.....: کتابهای مجالس
- ۱۱۱.....: کتابهای دقیق عربی
- ۱۱۲.....: فقه
- ۱۱۲.....: کتابهای مجموعه های مسائل
- ۱۱۲.....: کتابهای تأویل
- ۱۱۲.....: کتابهای مبدأ و معاد و حقائق
- ۱۱۳.....: اخبار (تاریخ)
- ۱۱۳.....: اصول اسماعیلیه و ردّ بر فرقه های ضاله
- ۱۱۴.....: کتابهای اعتقادی

فصل چهارم: اندیشه های اعتقادی بهره ها

- ۱۱۷.....: خداشناسی
- ۱۱۸.....: رؤیت خداوند متعال
- ۱۱۸.....: شرک و مشرک
- ۱۱۹.....: نبوت از دیدگاه بهره ها
- ۱۲۰.....: تعریف نبوت و وحی
- ۱۲۰.....: اوصاف پیامبران
- ۱۲۱.....: پیامبر اسلام (ص):
- ۱۲۱.....: قرآن

۱۲۲.....	امام شناسی :
۱۲۵.....	جایگاه بحث امامت و امامت.....
۱۲۵.....	امامت تطبیقی.....
۱۲۶.....	الف) علی (ع) :
۱۲۶.....	ب) اسماعیل بن جعفر :
۱۲۸.....	فضائل علی (ع) و حد اعتدال
۱۲۹.....	اقسام امامان بهره ها :
۱۳۰.....	سلسله مراتب دعوت :
۱۳۱.....	سلسله مراتب دعوت در دوران خلفاء فاطمی.....
۱۳۲.....	سلسله مراتب دعوت بعد از خلفاء فاطمی (بعد از غیبت امام طیب).....
۱۳۳.....	وظائف پیروان در برابر امامان.....
۱۳۴.....	جهان شناسی
۱۳۵.....	معاد شناسی.....
۱۳۶.....	معاد روحانی :
۱۳۷.....	برزخ :
۱۳۷.....	نسخ صور :
۱۳۷.....	تناسخ :

فصل پنجم: اندیشه های فقهی بهره ها

۱۴۰.....	هفت ستون دین اسلام به روایت اسماعیلیه طیبیه.....
۱۴۲.....	1 - ولایت:
۱۴۴.....	2 - طهارت:
۱۴۴.....	کیفیت وضوء:
۱۴۵.....	3- نماز (صلاة).....
۱۴۵.....	وقت نماز:.....
۱۴۵.....	اذان و اقامه:.....
۱۴۷.....	4- زکات:
۱۴۷.....	انواع زکات
۱۴۸.....	5- روزه و ماه مبارک رمضان:.....
۱۴۹.....	6- حج و زیارت:.....
۱۵۰.....	7- جهاد:

۱۵۰.....	احکام جهاد.....
۱۵۱.....	تأویل:.....
۱۵۳.....	ولایت:.....
۱۵۳.....	طهارت:.....
۱۵۴.....	نماز:.....
۱۵۴.....	زکات:.....
۱۵۴.....	روزه:.....
۱۵۴.....	حج:.....
۱۵۵.....	جهاد:.....
۱۵۶.....	اصول فقه:.....

فصل ششم : آئینها و شعائر بهره ها

۱۵۹.....	الف) آئینها:.....
۱۶۰.....	مراسم سوگواری امام حسین (ع) در ماه محرم:.....
۱۶۴.....	ماه مبارک رمضان:.....
۱۶۵.....	میثاق:.....
۱۶۷.....	عرس:.....
۱۶۷.....	ازدواج:.....
۱۶۹.....	ب) شعائر:.....
۱۶۹.....	زیارت و زیارتگاه ها.....
۱۷۴.....	تقویم مصری:.....
۱۷۴.....	زبان خاص دعوت (لسان الدعوة).....
۱۷۵.....	لباس قومی:.....
۱۷۵.....	نظام دعوت بهره ها :.....
۱۷۹.....	ج) تعامل بهره ها با دیگر ادیان و مذاهب.....
۱۷۹.....	خاتمه:.....

فهرست سلسله ها

- امامان اسماعیلیه نخستین ۱۵
- سلسله امامان اسماعیلی در دوره ستر ۱۷
- امامان اسماعیلی تا دولت فاطمی به روایت طیبیان : ۱۸
- سلسله امامان اسماعیلی در دوره ظهور (امامان دولت فاطمی) ۲۷
- ادامه سلسله خلفاء فاطمی و فرقه حافظیه ۲۸
- ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.** سلسله امامان اسماعیلیه طیبیه
- سلسله داعیان مطلق یمنی و هندی (مشترک بین سلیمانیهها و داوودیهها) ۳۹
- سلسله داعیان سلیمانی ۴۸
- سلسله داعیان بهره های علوی ۵۴
- سلسله داعیان مطلق بهره های داوودی بعد از شکاف داوودی - سلیمانی ۶۲
- فرقه های بهره با ذکر سالهای تأسیس آن ۷۵
- نمایش نموداری بخشهای آموزشی: ۱۰۰
- ساختار جامعه با یک نمایش نموداری توضیح داده می شود ۱۰۸
- ادوار تاریخ و پیامبران و امامان این ادوار ۱۲۳

فهرست تصاویر

- تصویر ۱: مقبره کاکا اکیلا و کاکا اکیلی - کمبات ۳۵
- تصویر ۲: داعی حسین بن اسماعیل و داعی فعلی سلیمانیهها عبد الله بن محمد ۴۸
- تصویر ۳: امیر نجران مشعل بن سعود بن عبد العزیز با داعی سلیمانیهها عبد الله بن محمد برای تبریک عید الاضحی دیدار می کند ۴۹

تصویر ۴: چهل و چهارمین داعی مطلق بهره های علوی سیدنا طیب ضیاء الدین ۵۰

تصویر ۵: الروضة الطاهره - قبر سیدنا طاهر سیف الدین شهر مومبای ۸۸

- تصویر ۶: الروضة الطاهرة قبر سیدنا طاهر سیف الدین - مومبای؛ نمای داخلی ۱..... ۸۹
- تصویر ۷: الروضة الطاهرة قبر سیدنا طاهر سیف الدین - مومبای؛ نمای داخلی ۲..... ۸۹
- تصویر ۸: سیدنا برهان الدین داعی مطلق معاصر بهره های داوودی..... ۹۱
- تصویر ۹: داعی مطلق با شیخ صباح در کویت..... ۹۲
- تصویر ۱۰: سیدنا برهان الدین با گردن براون در انگلستان..... ۹۲
- تصویر ۱۱: آرم الجامعة السیفیه..... ۱۰۲
- تصویر ۱۲: نقشه الجامعة السیفیه سورت..... ۱۰۳
- تصویر ۱۳: مسجد المعظم در سورت..... ۱۰۳
- تصویر ۱۴: بهره ها منبر ندارند - داعی مطلق در حال وعظ بالای یک تخت..... ۱۶۲
- تصویر ۱۵: مراسم عزاداری در حضور داعی مطلق..... ۱۶۳
- تصویر ۱۶: بهره ها به سوی بیت المقدس برای زیارت..... ۱۷۰
- تصویر ۱۷: یک بهره در حال احترام به داعی مطلق..... ۱۷۷
- تصویر ۱۸: داعی مطلق به بهره ها دست می دهد در حالی که آنها باید دستمال داشته باشند..... ۱۷۸

چکیده:

بهره ها گروهی از شیعیان اسماعیلیه طیبیه هستند. این گروه، که در ابتدا از پیروان آئین هندو بودند، در سال ۴۸۰ ق / ۱۰۸۷ م و در زمان مستنصر، خلیفه فاطمی، توسط داعیان مصری و یمنی به دین اسلام و با گرایش شیعی اسماعیلی می گروند. واژه بهره ها، که در زبان گجراتی به معنای داد و ستد و تجارت کردن است، اشاره به حرفه و شغل آنها دارد و در هند قدیم اشتها هر گروهی به کار و شغلشان رایج بود.

بهره ها پس از اسماعیلی شدن به مذهب اسماعیلیه و دستگاه مرکز دعوت، مصر، وفادار بودند. ولی بعد از فوت مستنصر در میان اسماعیلیان مصر شکافی ایجاد شد و بهره ها به تبعیت از داعیان یمنی، از مستعلوی پیروی کردند و نزار، فرزند دیگر مستنصر، را رها کردند. در نزاع بعدی بر سر امامت حافظ و طیب نیز، بهره ها با پیروی از داعیان یمنی امامت طیب را می پذیرند. طیب به غیبت می رود و بهره ها وی را به عنوان امام غایب تلقی و منتظرند که شخصی از نسل وی ظهور کند و سلسله امامت را ادامه دهد.

بعد از غیبت طیب، امور دعوت به دست داعیان مطلق سپرده می شود و این داعیان که از یمن بودند با بهره ها ارتباط خوبی برقرار می کنند. این سلسله از داعیان مطلق پس از چند سده به هند منتقل شده و تا به امروز هند مرکز دعوت اسماعیلیه طیبیه است. با انتقال دستگاه دعوت به هند و درگیریهای درونی برای تصاحب منصب داعی مطلق، بهره ها به چندین فرقه منشعب شدند. این فرقه ها عبارت اند از: سلیمانی، جعفری، علوی، داوودی، هجومیه، هبتیه، ناگوشیه، مهدی باغ والا، بدریها و وکیلیها.

جمعیت بهره ها در جهان بالغ بر یک میلیون نفر است که عمدتاً در ایالت گجرات هند ساکن اند. اکثر بهره ها از فرقه داوودی هستند. پنجاه و دومین داعی مطلق بهره های داوودی، سیدنا برهان الدین، در شهر مومبای ساکن است.

بهره ها به مذهبشان سخت پایبند هستند. آنها برای خود ، فرهنگی مذهبی بر اساس مذهب بهره ها، پدید آورده اند. امروزه آنها زبانی مخصوص به خود (لسان الدعوه)، لباسی خاص (قومی لباس) و نظام تبلیغی ویژه ای (نظام الدعوه الهادیه) برای خود دارند. این فرقه در عرصه های اقتصادی از موفقترین مسلمانان هند به حساب می آیند. البته در کنار این ویژگی ها، بهره ها بگونه ای افراطی میل به پنهان بودن دارند ، آنها جامعه ای بسته به حساب می آیند که علاقه ای به برقراری ارتباط با دیگر گروه های مسلمان ندارند.

بهره ها در اندیشه های کلامی و فقهی بمانند سایر شیعیان به قرآن ، سنت و اهل بیت رسول الله(ص) و نیز به خلفای فاطمی رجوع می کنند. آنها در استفاده متون دینی گرایش تاویلی دارند ، البته این گرایش آنها را از تمسک به ظاهر شریعت باز نداشته و ایشان برای ظواهر نیز اهمیت فراوانی قائلند.

البته در سالهای اخیر، در میان بهره ها گروهی اصلاح طلب پدید آمده که عمدتاً بر اختیارات بی حد و حصر داعی مطلق اعتراض دارند و خواستار باز بینی در نظام دعوت و دستگاه داعی مطلق هستند.

پیشگفتار:

یکی از علومی که در اسلام به آن اهمیت فراوان داده شده است علم ملل و نحل یعنی دانش شناخت ملت‌های دینی و نحله‌های فلسفی هست. یکی از علل پیشرفت فرهنگ اسلامی همین بوده که اقوال و عقائد مخالفین با اندیشه‌های موافقان همپایه ذکر می‌شده تا راه انتخاب برای جویندگان حق و حقیقت باز باشد. دانشمندان اسلامی به خاطر اهمیت این دانش در این زمینه دست به تألیف زدند و میراث عظیمی برای آیندگان گذاشتند. مثل:

مقالات الاسلامیین اشعری (۳۳۰ ق/ ۹۴۱ م)

الفرق بین الفرقَ عبد القاهر بغدادی (۴۳۹ ق / ۱۰۳۷ م)

المِلل و النحل شهرستانی (۴۵۶ ق/ ۱۰۶۴ م)

الفصل فی الملل و الاهواء و النحل ابن حزم (۴۵۶ ق/ ۱۰۶۴ م)

عصر حاضر که عصر انفجار اطلاعات هست و به خاطر شاخه شاخه شدن رشته‌های علمی، جا دارد که شناخت ملت‌های دینی و نحله‌های فلسفی تخصصی تر بشود، به طوری که برای هر فرقه گرچه از حیث تعداد پیروان کوچک باشد باز هم به طور گسترده و جداگانه بررسی شود. صفحات آینده تلاش در همین زمینه هست. بررسی تاریخ و اندیشه‌های یکی از فرقه‌های شیعه اسماعیلی هند به نام بُهره‌ها.

فرقه اسماعیلیه در طول تاریخ از فرقه‌های بحث‌انگیزه بوده و این به خاطر تاریخ پر حادثه داشتن و تأویلات خاص دینی نمودن آنها بوده. بررسی تاریخ و اندیشه این فرقه از دیرباز یک ضرورت علمی بوده. علاوه بر ضرورت علمی بودن به خاطر تقیه کاری افراط، یک نوع کشف معما هم بوده.

لذا دانشمندان فرقه نویسی برای اعتقادات این فرقه پر راز و رمز دست به تألیف زدند. البته بیشتر دانشمندان درصدد معرفی این فرقه به عنوان یک فرقه ضالّه بودند. کتاب فضایح الباطنیه ابو حامد غزالی (۵۰۵ ق/ ۱۱۱۱ م) بهترین شاهد بر این مدعی هست.

البته خود اسماعیلیها هم در این باب بی تقصیر نبودند. تأویلات خاص قرآنی، مخفی کاری افراطی، اعتقادات التقاطی باعث شده که دیگران درباره اینها فکر انحرافی داشته باشند. خلاصه از هر دو طرف، موافقان و مخالفان، افراط و تفریط دیده می شود.

یکی از فرقه های اسماعیلی به نام بهره، که جماعتی از شیعیان اسماعیلیه هند و متعلق به شاخه مستعلوی طیبی هستند، در بحث های طولانی اسماعیلیه مخفی مانده تا حدی که تحقیقات مستقل به زبان فارسی بیش از چند مقاله تجاوز نمی کند و حال آنکه وارثان علوم و فرهنگ دولت مقتدر فاطمی اینها هستند. آن کسانی که ادعای تدین دارند و این ادعا را در بخشهای مختلف زندگانی خودشان به اثبات رساندند اینها هستند و در نهایت، کسانی که در رفتار عملی در هیچ دوره ای خودشان را از جامعه بزرگ اسلامی دور نکردند، اینها هستند.

خیلی عجیب هست، وقتی که بحث از تقریب بین مذاهب اسلامی پیش می آید، تقریب بین مذاهب تشیع به فراموشی سپرده می شود و حال آنکه تقریب با این مذاهب به مراتب آسانتر و پرمهر بخش هست. کمی تعداد پیروان این مذاهب، نباید باعث عدم توجه به این مذاهب شود.

نوشته حاضر تلاشی برای معرفی همین فرقه اسماعیلیه هست. چونکه تحقیقی در این زمینه، قبل از این نوشتار، صورت نگرفته لذا مجبوریم که در این تحقیق یک دور نمای کلی از این فرقه داشته باشیم. لذا خواننده محترم نباید توقع داشته باشد که جزئیات اصول و فروع این جماعت اسماعیلی هند از این نوشتار به دست آورد.

این تحقیق در شش فصل به تاریخ و اندیشه بهره ها می پردازد.

فصل اول به مباحث مقدماتی همچون شکاف در میان مسلمین بعد از رحلت رسول الله (ص) و شکاف در میان شیعیان در دوران ائمه (ع) و تاریخ اسماعیلیه نخستین و دولت فاطمیون در مصر و صلیحیون در یمن، می پردازد.

فصل دوم مشتمل بر پدید آمدن فرقه ای به نام بهره ها در سرزمین هند که اکثر ساکنان آن، هندو مسلک بودند.

فصل سوم مختص به بررسی میراث علمی بهره ها هست. در رابطه با متکلمین، فقهاء، حوزه های علمیه و اصلاح طلبان بهره ها در این فصل بحث خواهد شد.

فصل چهارم و پنجم به اندیشه های اعتقادی و فقهی بهره ها پرداخته است.

فصل ششم مشتمل بر آئینها و شعائر بهره ها است و در پایان با یک خاتمه، تحقیق به پایان خواهد

رسید.

آسیب شناسی مطالعات اسماعیلیه طیبیه هند

محقق در پژوهشهای اسماعیلی با کمبود منابع یا عدم دسترسی به منابع اصلی یا دسترسی به منابعی که توسط مخالفین نوشته شده است، مواجه می شود چونکه اسماعیلیه به طور عموم به علت فعالیت های سیاسی انقلابی بر ضد دستگاه حاکم مورد حمله اهل سنت و خلفای عباسی قرار می گرفتند و آنها برای تخریب چهره واقعی اسماعیلیه سنگ تمام گذاشتند.

ما در این فصل می خواهیم سیری در ادوار مختلف تاریخ اسماعیلیه بکنیم و آثاری که از آن ادوار به جا مانده است، اشاره کنیم. لازم به ذکر هست که منابع تاریخ و اندیشه اسماعیلیه تا سال ۱۰۹۴/ق ۱۸۷۴ م، که در این سال نهضت اسماعیلیه با مهمترین بحران داخلی که مربوط به جانشینی امام می شد مواجه شد، بین تمام فرق اسماعیلیه مشترک می باشد.

مرحله آغازین تاریخ اسماعیلیه را هرگز نتوان به طور کامل شناخت صحیحی از آن کسب کرد چونکه از آن دوره تقریباً هیچ گونه نوشته یا سند دیگری از اسماعیلیه و شاخه های مختلف آن به جا نمانده است. بله، آثاری از مخالفین اسماعیلیه به جا مانده هست ولی آن آثار را، برای تاریخ و اندیشه های اسماعیلیه، نمی توان به عنوان منبع اصلی قلمداد کرد. در دوره خلافت فاطمی که، عصر طلایی برای اسماعیلیه محسوب می شود، توقع می رفت که اسماعیلیها از خودشان آثار برجسته ای بر جا بگذارند لیکن از این دوره هم فقط آثار معدودی بر جا مانده هست.

شاید علتش این باشد که نویسندگان اسماعیلی یا عمدتاً همان داعیانی بودند که به عنوان متکلم، تعلیم یافته بودند و علاقه خاصی به تاریخ نگاری نداشتند و شاید هم به خاطر رعایت دقیق تقیه

باشد که معمولاً این داعیان در محیطهای خصمانه مشغول فعالیت بودند و می خواستند جزئیات روشهای خودشان بر معاندان مخفی بماند.^۱

آن آثار معدود هم که در دوره فاطمی نوشته شده بود پس از سقوط خلافت فاطمی، به دست ایوبیان نابود شد. کتابخانه های مشهور و معروف فاطمیان در قاهره و ادبیات دینی آنها را از بین بردند. البته اندک نوشته ها در زمینه تاریخ و عقاید اسماعیلیه از حوادث روزگار مصون ماند مثل رساله افتتاح الدعوه قاضی نعمان، استتار الامام نیشاپوری، زهر المعانی عماد الدین قرشی، اعلام النبوه ابوحاتم رازی و غیره.

منابع تاریخی اسماعیلیه، بعد از انشعاب اسماعیلیه به نزاریه و مستعلویه و پس از سقوط دولت فاطمی، نیز بسیار اندک هست. برای قدیمترین دوره های تاریخ طیبیان و حافظیان در یمن منبع عمده تاریخ الیمن نجم الدین عماره بن علی الحکمی هست و مهمترین منبع درباره طیبی های یمن کتاب گرانسنگ داعی ادریس عماد الدین هست به نام عیون الاخبار و فنون الآثار. وی این تاریخ را در هفت مجلد نوشته است. از همین مورخ تاریخ دیگری در دست است به نام نزهه الافکار. این کتاب کاملترین و صحیحترین تاریخ دعوت یمن بعد از بر افتادن صلیحیون است. وی در این کتاب توجه خاص به دعوت اسماعیلی در هند داشته و ارتباطات میان جماعات اسماعیلی یمن و هند را اشاره کرده است.

تاریخ مرحله هند اسماعیلیها، که به بهره ها شناخته می شوند، در قرن های نخستین آن در پرده ابهام باقی مانده است. این نیست جز به خاطر اوضاع سیاسی هند آن زمان و اختلاف درونی بهره ها. آن آثاری هم که نوشته شده بود قسمت اعظم آن آثار مخلوطی از افسانه و واقعیت بوده. در میان چند تاریخ اسماعیلی صحیح که در هند تألیف یافته می توان از منتزع الاخبار قطب الدین سلیمانی برهانپوری (۱۲۴۱ق/۱۸۲۶م) نام برد این کتاب توسط یک بهره به دو مجلد به زبان عربی نوشته شده است.

^۱ - دو احتمال مذکور تلخیصی از کتاب: فرهاد دفتری، ترجمه فریدون بدره ای، مختصری در تاریخ اسماعیلیه: ستهای یک جماعت مسلمان (تهران: نشر و پژوهش فرزاد روز، ۱۳۷۸ش) ص ۱۰.

تاریخ دیگری که خود بهره‌ها آن را تاریخ مستند خودشان می‌دانند، گرچه مطالب خرافی و افسانه‌ای در آن دیده می‌شود، کتابی است به نام موسم بهار فی اخبار الطاهرین الاخیار. این کتاب به زبان گجراتی و به خط عربی توسط میان صاحب محمد علی رامپوری (۱۳۱۵ یا ۱۳۱۶ - ۱۸۹۷ یا ۱۸۹۹) نوشته شده است. جلد سوم این کتاب که مدتها ممنوع‌الانتشار بوده حاوی تاریخ دعوت اسماعیلی در هند از زمان آغازش در گجرات تا زمان مولف هست.

در عصر جدید، با اینکه جامعه اسماعیلیان طیبی هند - بهره‌ها سیاست مخفی کاری را ادامه می‌دهند، چند تن از خود بهره‌ها برای معرفی خودشان دست به تألیف زدند و دانشپژوهان را از میراث تاریخی خودشان آشنا کردند. از این آثار می‌توان کتاب ملا عبدالحسین اشاره کرد که وی کتابی به نام گلزار داوودی به زبان انگلیسی نوشته. مرحوم زاهد علی هم کتابی به نام (هماری اسماعیلی مذهب کی حقیقت اور اس کا نظام) حقیقت و نظام مذهب اسماعیلیه به زبان اردو نوشته. اخیراً بعضی اصلاح طلبها (reformists) هم بر خلاف میل دستگاه داعی مطلق مجلات و کتابها راجع به تاریخ و معتقدات بهره‌ها را منتشر کردند از قبیل کتاب بهره‌ها که توسط اصغر علی انجنیر نوشته شده هست. غریبها هم در مطالعات اسماعیلی سهم بسیار بالائی دارند ولی این مطالعات معطوف به شاخه نزاریه از اسماعیلیه بوده جز کتاب اخیر که توسط جناح بلنک نوشته شده به نام:

Mullahs on the Mainframe: Islam and modernity among the Daudi Bohras (ملاها بر

پردازنده مرکزی: اسلام و تجدّد میان بهره‌های داوودی).

آثاری که در این فصل ذکر شد قطعه‌ای از آن خزانه پوشیده (الخزانه المکنونه)^۱ هست که در کتابخانه‌های بهره‌ها نگه‌داری می‌شود. این خزانه از دسترس غیر اسماعیلیان به دور نگه‌داشته می‌شود. محقق بزرگ، جناب آقای دکتر فرهاد دفتری در این زمینه می‌گویند:

این سیاست (مخفی کاری) هنوز در جامعه اسماعیلیان طیبی - بهره‌ها - در جریان است، به طوری که نه تنها مجموعه‌های خطی وسیعی که در کتابخانه رسمی این فرقه در شهر

^۱ - این اصطلاح از خود بهره‌ها هست.